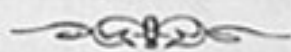

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴԱԿԱՆ ՏՊԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԶՈՒԼՖԱՅԻՑ ԱՐԱՔՍԻ ԱՓԵՐՈՒՄ ԴԷՊԻ ԴԱՐԱՇԱՄԲ

Բ

Արեգակը արդէն մայր էր մտել եւ մութը տիրապետել ամեն կողմ, երբ հասայ կորաքամակ, զառիւլայր բլրակին, որի միւս կողմին, փռուած Արաքսի ափին մի գիւղ երեւաց։ Իմ ուրախութիւնը սաստկացաւ․ դա առաջին գիւղն է, որ սահմանագիծ Զուլֆայից յետոյ առաջին անգամ հանդիպում է ինձ ճանապարհորդութեան մէջ օտար երկրում — Պարսկաստանում։ Արդեօ՞ք հայեր են բնակւում այդ գիւղում, թէ՛ պարսիկներ․ ինձ լաւ հիւրասիրութիւն ցոյց կըտա՞ն, թէ՛ ոչ, — ահա թէ ինչ անցաւ մտքովս։ Այնտեղ, ըստ երեւոյթին, դատարկութիւն եւ հանգարտութիւն էր տիրում․ կարծես կենդանի մարդիկ չըլինէին ապրած․ ոչ ձայն էր լսւում, ոչ շների հաջիւն։ Ճրագների եւ կանթեղների առկայծող աղօտ լոյսի տակ աչքիս ոչ թէ աներ եւ յինութիւններ էին երեւում, այլ կարծես քարեր եւ միմիայն քարերի դիւղացած կոյտեր․․․ Նս սկսեցի բլրակից իջնել ցած նեղլիկ կածանով դէպի այդ անյայտ գիւղը, որին սկզբում նախազգացի վառքը կարծեցի, բայց այդ սխալ թիւրիմացութիւնը փութով անցաւ մի քանի փոքրիկ երեխաների շնորհիւ, որ, տոպրակներ շալկած, վերադառնում էին մենաստանից իմ գնացած կածանով դէպի գիւղ։ Նրանց խօսակցութեան ձայնը յանկարծ կանգնեցրեց ինձ, նայեցի յետ՝ ի՞նչ նկատեմ — գիւղական չորս փոքրիկներ, հասակով ծից մինչեւ 12 տարեկան, հետը հետէ առաջանալով դէպի ինձ՝ այնքան լարուած ու շաղրութեամբ դբաւողուած էին մանկական անմեղ խօսակցութիւններով եւ զրոյցներով, որ բոլորովին մօտեցել էին ինձ, բայց դեռ չէին նկատել։ Նս որքան հետաքրքրուեցայ, չը կարողացայ իմանալ թէ այդ երեխաները ի՞նչ լեզուով էին խօսում։ Չը համբերեցի, ձայնեցի նրանց — «Գիշերով ու՞ր էք գնում»։ Այս ասելն էր, որ՝ ձայնիս վրայ կարծես յնից արթնացած, ընդհատելով իսկոյն խօսակցութիւնը, թողին տոպրակները եւ ցրտից վախեցած ճանճի պէս, ինձ պարսիկ աւազակի տեղ ընդունելով, չո՛ւ անելով յետ-յետ փախտն դէպի վառքը տանող մի ձորակի բարձր ու ցածր ելեւէջների ուղղութեամբ։ — «Մի փախչէք, փոքրիկներ, կանգնեցէք, մի վախենաք, եկէ՛ք ինձ մօտ, ձեզ բան պիտի ասեմ․․․» շարունակ կանչում, բղաւում էի նրանց յետեւից։ Նւ, արդարեւ, չը գիտեմ ի՞նչ մտածեցին, կանգնեցին նրանք։ Նս մօտեցայ համեստաբար՝ աշխատեւ

լով չվախեցնել խեղճերին եւ նրանց սրտում որ եւ է կասկած չը յարու-
ցանել ։ — «Ի՞նչ երեխայք էք , ինչո՞ւ էք փախչում» , — սկսեցի հարցը-
նել՝ շոյելով ձեռքով նրանց գլխի վրա գանգրիկ մազերը ։ Ուրախացա՛յ ,
փառք տուի Աստուծուն , որ հայի զաւակներ են , ու բնին երեւացող գիւղն
էլ հայաբնակ կը լինի , — ենթադրելով մտածեցի ես ։ Ուզում էի նը-
րանց յանկարծակի գրկե՛լ , գրկե՛լ շատ երկա՛ր , համբուրել նրանց
կիսապարտկական տարազի շորերի քղանցքները եւ թափել օտար հողի
վրա , պանդխտական երկրում , բերկրութեանս արտասուքի առաջին կա-
թիլները . . . Սիրտս ստէպ ստէպ արոփում էր անսահման սիրուց , մի ան-
բացատրելի ուրախութիւնից ։ Միեւնոյն ժամանակ տարակուսել էի , չը
գիտէի ինչ հարցնէի հայ երեխաներին ։ — «Ո՞վքեր էք գուք» , — կրկին հարց
առաջարկեցի ։ — «Մենք հայ երեխաներ ենք , ա՛յ հրէն էն գեղիցը» ,
ասեցին նրանք՝ մատով ցոյց տալով Արաքսի մօտիկ ափին իմ տեսածս
գիւղը ։ Այնպէս կարծեցինք , պարսիկ աւաղակ կը լինի թագկացած ,
կը գայ կը թալանի մեզ ու կը սպանի , դրա համար էլ մենք փախանք . . .»
Խեղճ երեխաներ , հոգիս դուրս գա՛յ ձեզ համար , ինչպէս երեւում է ,
վախը ձեզ վրա էլ է ազդել , ձեր սրտում տարրացել , բուն դրել
Առժամանակեայ ուրախութիւնս տխրութեան փոխած՝ հարց տուի երե-
խաներին . — «Ձեր գիւղում ուսումնարան կա՞յ , ո՞վ է ձեզ կրթողը ,
ուսում , գիր գիտէ՞ք» ։ — «Ո՛չ , չը գիտենք . ո՛չ ուսումնարան ունենք
եւ ո՛չ վարժապետ» ։ Կարծես այդ անփոյթ պատասխանը մզրախ դարձաւ ,
սիրտս ծակծկեց ։ — «Իսկ ո՞վ է ձեր քարոզիչը , ձեր քահանան» ։ — «Մենք
քարոզիչ չունենք , ամենեւին քահանայի երես չենք տեսել» ։ — «Հապա
ի՞նչպէս են կառավարվում ձեր գիւղացիք առանց քահանայի . եկեղեցի
ունէ՞ք» ։ — «Ո՛չ , նա հին էր , փլուել է այժմ , անասունների համար
«գոմանոց» է ծառայում» ։ — «Ի՞նչ էք ասում , աղայք , ի՛նչպէս թէ «գու-
մանոց» . Աստուծոյ տունը ո՞վ է տեսել , որ անասուններին «գոմանոց»
լինի» ։ — «Թէ որ չես հաւատում , ա՛յ գնանք , աչքով տե՛ս ։ Թէ որ սուտ
ասելիս լինինք , քեզ խաբելիս , էն վախտը մեր ականջներից ձգի ու
մի լաւ թակի . . .» Ներքին յուզմունքս մի կերպ հազիւ զսպելով՝ դար-
ձայ կրկին երեխաներին՝ հարցնելով . — «Հաւատում եմ ձեզ . ի՞նչ է ձեր
գիւղի անունը» ։ — «Դարաշամբ» ։ — «Դարաշա՞մբ» — կրկնեցի ես՝ առա-
ջին անգամ լսած լինելով ։ — «Այո՛ , Դարաշամբ» ։ — «Շատ լաւ , հա-
պա ո՞րտեղ է Նախավկայի վանքը» ։ — «Գիտեն՛ք մեր վանքն ես հար-
ցնում . նա շատ հեռու չէ մեր գիւղից . երկու վերստ . մեր գալը հիմա
էնտեղից է» ։ Նրանք ցոյց տուին աջակողմեան մի բարձր սար . — «Ահա՛
էն սարի տակն է վանքը , ձորում — ծառաստանի մէջ» ։ — «Ի՞նչ էիք շի-
նում վանքում , ո՞վ կար այնտեղ» ։ — «Մենք գնացել էինք վարունկ
քաղելու , ահա տոպրակները լիքը տանում ենք մեր ծնողներին ։ Մենք
որ գնացինք վանքը՝ ծառաներն էին . Սարգիսը գնացել էր Զուլֆա՛ չայ

(Թէյ) , շաքար , միս բերելու , որովհետեւ վաճառում ուտելու բան չէր ճարվում , միշտ կաթն ու մածուն ուտելուց բէջարել էին թէ ծառաները եւ թէ Սարգիսը» : — «Կաթն ու մածուն , ի՞նչ վատ բան . . . » Դեռ խօսքս չաւարտած՝ փոքրիկներից մէկ ճարպիկը հանեց տոպրակից մի վարունկ եւ մեկնեց դէպի ինձ : Ես հիացայ : Այս ժամանակին հասած վարունկ : Ռուսաստանի վարունկի նման չէր , այլ ուրիշ տեսք , ուրիշ համ ունէր : Ես ուտելով պահանջեցի նորը : Իւրաքանչիւրը իր տոպրակից բաժին հանեց ինձ : — «Ո՞ւմ տղերքն էք» , մէկ-մէկ հարցրի ես : — «Ես Թորոս աղագօր տղէն եմ , ես Մարուքի , ես Մարգարի , ես Մանուկի» , լսուեց պատասխանները կարկառի պէս իրար յետեւից : — «Լա՛ւ , ասեցէ՛ք , ո՞րդ կարող էք միջնորդել ձեր ծնողներին , որ այս գիշեր տանը ինձ հիւր ընդունեն» : — «Ե՛ս , ե՛ս , չէ՛ ես , հազիր ե՛ս . . . ոչ դու , ոչ նա , ե՛ս» , — ասեց ամենից փոքրը եւ լացակունեց : Չեռքիս մէջ առայ վերջինին եւ համբուրեցի նրա անմեղութեան հաճար : Այսպէս երեխաների մէջ սկսեց մի փոքրիկ վէճ մանկական ամենայն պարզութեամբ : Մենք զբաղուած զրոյցով՝ չէինք նկատում բնութեան դործը . գիշերուայ տեսարանը փոխուեց , փարատուեց մթան մռայլութիւնը , կամաց-կամաց աստղերն սկսեցին ցլլալ , պլլալ երկնակամարի վրա : Ահա լուսինը ճգճքում է մեր գլխի վերեւ—հորիզոնում : Լուսաւորում է սա՛ր , ձո՛ր , Արա՛քս , ջրե՛ր , ալիքնե՛ր . փըչում է լեռնային զեփիւռ , շոյում մեղմիկ մեր ճակատ : Ի՞նչ գարնանային մայիսեան պա՛րզ եւ լուսնկա՛յ գիշեր . . .

Գ.

Զառիվայր բլրակի բարձրութիւնից իջնելով ես ուղեւորուեցի փոքրիկների հետ դէպի Դարաշամբ : Ծանապարհին դեռ շարունակվում էր երեխաների վէճը : — «Ասա՛ , մեզնից ո՞ւմ մօտ ես գիշերը «ղօնաղ» մնալու» : — «Ի՛նչպէս կը պատահի» : — «Չէ՛ , պէտք է ասես՝ ամենից առաջ ո՞ւմ մօտ կ'իջեւանես» : Երեխաներից որը լաց էր լինում , որը խնդրում , որը աղաչում , իսկ ամենափոքրը , որի անունն էր Վարդան , կանգնել էր հեռու եւ մնացել պաշկած , մի աղերսալի , խղճալի հայեացք էր նետել դէպի ինձ : Ես այդ հայեացքի մէջ շատ բան կարդացի : Նրանք ճանապարհին անդադար կտրում էին առաջս եւ շորերիցս կախ ընկնում : Նրանցից ամէն մէկը աշխատում էր հաճոյանալ ինձ , իմ ուշադրութիւնը գրաւել : Աչքերը ձգելով ուղղակի աչքերիս՝ նայում էին բոպէ առ բոպէ դէմքիս միմիկային—նշանացի արտայայտութեան , շարժւածքին եւ անհամբեր հետաքրքրութեամբ սպասում էին լսել իմ վրճախն՝ թէ յօգուտ ո՞րի կողմը պիտի լինէր նպաստաւոր խօսքը : — «Դէ՛ , ասա՛ , է՛ , մեզնից ո՛րին ես շատ սիրում , որի՛ մօտ ես ուղում հիւր

մնալ» , նորեցին հարցը : Դա այնպիսի մի հարց է , փոքրիկների կողմից ինձ առաջարկուած , որ ուղղակի չէր կարելի կանխակալութեամբ շուտով , առանց մտածելու՝ պատասխան տալ : Չուղեւով , ի հարկէ վերաւորել մէկի կամ միւսի ինքնասիրութեան զգացմունքը եւ կամենալով միանգամայն փակել անմեղ շարունակող վէճը , մանաւանդ որ արդէն մօտեցել էինք դիւղին , ես հանդարտեցրի՝ ասելով . — «Նստմեններն ցանկութիւն չունեն մէկն ու մէկիդ սիրտը կոտրել եւ խաթրին դիպչել . այս դիշեր ձեր ամենի տանն էլ «ղօնաղ» կը լինիմ . . . » Բայց տեսնելով վէճը աւելի է բորբոքվում եւ իմ պատճառով փոքրիկների մէջ կռիւ ծագում , սկսեցի աւելի կտրուկ , համոզելու համար ամենայարմար միջոց մտածել : Նւայդ միջոցը , վէճին վերջ դնելու մտքով , առաջարկեցի նրանց այսպէս . — «Մի կռուէ՛ք , բիրելիներ , եկէք վիճակ ձգենք , վիճակն ունի ընդինի , թող նրա խնդիրքը կատարուած լինի : Համաձայն է՞ք» : — «Հա՛ , համաձայն ենք» , միարեւան աղաղակեցին երեխաները : — «Միայն այն պայմանով , — ասեցի ես , — որ վիճակը վերջանալուց յետոյ կսիւ չը լինի : Պէտք է մէկը միւսի բաղդին չը նախանձի : Դուք մի աղդի դաւաններ էք , մի գիւղում ծնուած ու սրնուած հայրենակիցներ , շրջանի ծանօթ ընկերներ , արեան մերձաւորներ . . . լաւ չէ , որ ձեր մէջ լինի վէճ , այն էլ ներկայութեամբ մի օտար երկրացու , որ առաջին անգամն է գալիս Պարսկաստան՝ ձեր գիւղը . . . » երեխաներից ամենափոքրը — Վարդանը գնաց իբր խռով . որպէս զի վիճակախաղի ընտրութեան որոշմունքը չը նկատի՝ պատուիրեցինք նրան երեսը շրջել մեր կեցած տեղից դէպի հակառակ՝ արեւելեան կողմը : Նստմենները մի վարունկ , մի ծաղիկ , մի չովի եւ մի քար : Առաջարկեցի իւրաքանչիւրը տէր լինել որ եւ է մէկին : Այդ առաջարկութիւնը եղաւ Վարդանից ծածուկ . նրա ականջը չը պիտի լսէր ոչ ինչ բան եղելութեան մասին : Նաեւ ծածուկ կերպով ծաղիկ ընտրողը ես եղայ Վարդանի փոխարէն : Ապա խռով տեղից կանչեցինք վերջինին եւ առաջարկեցինք ջոկած առարկաներից ծեղ—վիճակ ընդունել իրանց երեխաների չորսի մէջ : Վիճակին (1) համաձայնական խորհրդով սկզբից տուել

(1) Ռուսաստանում տեղական հայ երեխաների մէջ մինչեւ օրս էլ սովորութիւն կայ որ եւ է բան բաժանելիս ծեղ գցել , այնպէս որ ամենքն էլ իրանց ընտրած եւ ընկած ծեղի համեմատ ստանում են բաժինը : Նոյնը պատահում է երբեմն ե՛ւ կալուածական խնդիրներում : Օրինակ՝ երբ եղբայր-եղբայր բաժանվում են միմիանցից եւ կիսում իրար մէջ ունեցած թէ շարժական եւ թէ անշարժ կայքը—գոյքը , բայց համաձայնութիւն չէ կայանում նրանց մէջ ընտրած մասերի որ եւ եւնահաւասարութեան պատճառով , սկսում են ծեղ գցել եւ այդպիսով վերջ դնել տեղի ունենալիք անախորժ գէպքերին . . . Վիճակը լինում է ե՛ւ մի ուրիշ տեսակի «քար-պահելու» ձեւով : Երեխաներից մէկը տանում է ձեռքերը յետեւի կողմը եւ ամենքից անյայտ՝ գաղտնի կերպով նրանցից մէկում բռնում քար , միւսը թողնում փռչ : Ապա մեկնում է առաջ եւ

էինք այն հեշտ ձեւը , որ Վարդանը պէտք է առաջին անգամ յիշեալ առարկաներից միմիայն մէկը վերցնէր , որը ցանկանար . վերցրուածի պատկանեալ կողմը կը լինէր յաջողութիւնը : Նա վերցրեց . « ծաղիկը » — « Ո՞ւմն է սա » , — իսկոյն գոռաց նա : — « Քոնն է , — պատասխանեցի ես , — ուրեմն ձեր տանը « զօնաղ » կը լինեմ այս գիշեր » : Վարդանը ուրախութիւնից թռչկոտաց անմեղ գառնուկի պէս ու երգեց . . .

« Քո ձէնին մեռնի՛մ , բաւա՛յ ջան » , յանկարծ գիւղի ծայրից լսուեց ծեր Մանուկի ձայնը : Որդու ձայնի վրա նա ուրախ-ուրախ առաջացաւ դէպի մեղ : Վարդանը իսկոյն վազեց , ընկաւ հօր գիրկը : Հայրը ամուր գրկեց փոքրիկին ու համբուրեց . — « Էսքան ուշանալ կը լինի՞ , որդի , մայրդ մտածելուց հիմա գիծուել է , աչքերնիս՝ ճամբէդ պահելով՝ ջուր կտրուեց . . » — « Ամի՛ , — անդադար համբուրելով ու փաթաթուելով հօր վզով՝ ասու՛մ էր վարդանը , — Աստուած մեզ համար մի « զօնաղ » է ուղարկել , դրա համար էլ ուշացանք . . . » — « Ի՞նչ-զօնաղ » , — հարցրեց ծերունին՝ յենուած ձեռնափայտի վրա , գողգոջուն ձայնով : Ծերունու սպիտակ մօրուքը մինչեւ ծնկներն էր հասնում եւ կարծես յայտնում էր նրա 70 տարեկան լինելը : — « Մի օտարական հայ » , պատասխանեց Վարդանը : — « Բա՛ ինչո՞ւ , որդիք , նրան էլ չը բերիք ձեզ հետ . . . » , ասաց ծերունին անկեղծաբար՝ աչքերը հետաքրքիր կերպով շարունակ շրջաշրջելով դէս ու դէն՝ կարծես փնտսելու օտարական հային . . . Ես այդ միջոցին մօտեցայ ծերունուն , խոնարհութեամբ ձեռքը սեղմեցի՝ բարեւելով . — « Ահա՛ օտար որդիդ կանգնած է քո առաջ » : — « Շատ ապրիս , ո՛րդի , բա՛րով ես եկել՝ դու հազար բարո՛ւ , մի՛ ամաչի , զօնաղն Աստծունն ա . հալբաթ սրանում Աստուծոյ մատը խառըն ա , որ դու զօնաղ ես եկել մեզ մօտ » : Ապա ծերունին ձեռքը գրկիս դրեց եւ Յակոբին տուած Իսահակայ օրհնութիւնը թափեց վրաս՝ զանազան զրոյցներով համեմատ : — « Դէ՛ պատրաստուեցէք , գնանք տուն , ժամանակն անցնում է , էնտեղ շատ բաներ կը խօսենք » , ասեց ծերունին եւ առաջ ընկաւ : Նա փոխում էր քայլերը շատ թեթեւ , գընում էր այնպէս , որ հէնց իմանաս քսան տարեկան ժիր եւ աշխոյժ երիտասարդ լինէր : Մենք հազիւ էինք կարողանում հետեւել նրա ոտքերի գնացքին , երեւի , ճանապարհի յոգնութիւնից : Փոքրիկները , մինչեւ տուն հասնելը , սկսեցին ծերունուն պատմել եղելութիւնը մի առ մի , թէ ինչպէս զառիւլայր բլրակի վրայ ինձ առաջին անգամ հանդիպած ժամանակ՝ աւազակ կարծելով՝ չո՛ւ եմ արել , կրկին փախել

դիմացինին առաջարկում խփել այս կամ այն ձեռքին : Եթէ փուչ է դուրս գալիս՝ խփողը ազատվում է : Նոյն առաջարկութեան դիմումը լինում է մնացեալ միւսներին եւս յաջորդաբար , հերթով : Խաղը շարունակվում է այսպէս՝ մինչեւ որ քարը վերջը մնում է մէկին՝ ճանկէ կ'սալիս խաղը , եւ վերջինի վրա ծանրանում նախածրագրած եւ պայմանաորոշ պարտականութեան կատարելը . . .

լեղապատառ յետ , դէպի վանքի կողմը , թէ ինչպէս ձայնի վրա ճանաչելով որ տեսածը աւագակ չէ , այլ մի օտարական հայ , կրկին վերադարձել են , հանդարտուել , վերջապէս թէ ինչպէս վէճ է բացուել եւ վիճակ է ձգուել իրանց մէջ օտարական հային հիւրասիրելու համար եւ այլն : — «Այդ բոլորը ես լսել եմ ականջով , — ասաց ծերունին , — հետուից թագնուած ժամէ ժամ լսում էի ձեր խօսակցութիւնը , ձեր մանկական վէճը , վիճակախաղը եւ քաղցր երգերը» . . . Այնուամենայնիւ ծերունին մեծ պատրաստականութեամբ , հետաքրքիր ունկնդրութեամբ լսում էր փոքրիկների բերանէ բերան պատմածներին , կարծես կամենալով աւելի ստոյգն իմանալ : Նա շարունակ գլուխը՝ դրա հետ մէկտեղ եւ ալեւոր մօրուքը տմբամբացնում էր , իբր հաւանականութեան նշան , եւ մտքումը ժպտում էր . . . Կէս-գիշերով մտանք Դարաշամբ (1) : Գիւղում տիրում էր լռութիւն : Բնակիչները քնած էին : Տեղ-տեղ տների երգիքներից երեւում էր դեռ չհանգցրած ճրագների լոյսը : Մենք անցանք գիւղի ծուռ ու մուռ , ոլոր - մոլոր , նեղլիկ փողոցներով , կանգ առանք ծեր Մանուկի տան առաջ : Սա գտնվում էր գիւղի կենտրոնում : Այս տունը աւելի մեծ յարգանք եւ անուն ունի միւս տներին , որովհետեւ այստեղ աւելի շատ են իջնում հիւրերը , ծանօթ եւ անծանօթ : Երբ ես ներս մտայ հիւրընկալութեան դահլիճը , թէ կարելի է այսպէս անուանել , աչքովս ընկան թախտի վրա շարէ շար պառկոտած անկողիններում փաթաթուած եւ վերմակի աակից երեւացող մի քանի գլուխներ : Ծեր Մանուկի գերդաստանի անդամները կազմում էին դրանք , որ «տան սիւնը» կազմող մեծի ուշանալու պատճառով , ճրագը հանգցրել պառկել էին խոր քնի մէջ : Ես անպատշաճ համարեցի երկար մնալ այնտեղ՝ չկամենալով խանդարել նրանց գիշերային անդորրական քունը , դուրս եկայ դահլիճից — ի՞նչ դահլիճ , ի՞նչ տուն , ի՞նչ բան , — ճիշտ Զուլֆայում տեսած խրճիթի նման մի խաւար գետնափոր , եւ դժուար այդ գիւղում գուք կարողանաք գտնել որ եւ է բնակարան , որ բարձր պատերով բարձրացած լինի գետնի մակերեւոյթից եւ պատերի միջից բացուած լինին յարմարաւոր պատուհաններ՝ ներս ընդունելու օդ եւ լոյս : Ինչպէս նկատեցի , առհասարակ Դարաշամբ գիւղի տան շինութիւնները արտաքուստ ներկայացնում են իբրեւ քարակոյտային բլրակներ եւ կարծես խլուրդների ստորերկրեայ որջեր լինին այստեղ-այնտեղ փորփորած : Վա՛յ կառքերին , որ սակայն , մուտք չունին ամենեւին այս արշիպեղապոսի լաբիւրինթոսների մէջ : Տը-

(1) Այս գիւղի մասին , նաեւ Նախավկայում տեղի ունեցած աւագակների յարձակման դէպքը , իր ժամանակին գրել եմ «Ճանապարհորդ» ստորագրութեամբ համառօտ «Նոր-Դար»ում , (տե՛ս թ. 141) : Այդտեղից ես կաշխատեմ օգտուել մի քանի բարեփոխութիւններով , քաղուած օրէն՝ նիւթի ամբողջութիւնը պահպանելու նպատակով :

ները շինուած են այնքան իրար մօտ եւ խառնիխուռն, որ մարդ դժուարաւ նուժ է հարեւանի մի կտուրը որոշել միւսից։ Եթէ խրտնած կամ մոլորուած անասուն ուղղակի բարձրանայ կտուրը՝ իսկոյն տանիքը փուլ կը գայ՝ թողնելով տակը միջի ապրող անձար եւ դժբաղդ բնակիչներին։ Գետնափոր, անկանոն խրճիթների այսպիսի դիրքը մանաւանդ վտանգաւոր է չարածճի երեխաների համար, որ տանիքների վրա խաղալով միամտութեամբ երբեմն ընկնում են երդիկ կամ քուխարից տան ներսը գլխովայր եւ չարաչար մնասվում... Այսպիսի աղետալի երեւոյթներ սովորական բան է դարձել դարաշամբցիների համար։

Ծեր Մանուկի տանը ճրագներ վառուեցին։ Ինձանից յետոյ, նա ձեռնափայտով մէկ-մէկ քնից զարթեցրեց հարսներին եւ պատուիրեց ընթրիք պատրաստել։ Խրճիթի ներսում փչփչոց էի լսում—«Նարաբ, եկողը ո՞վ ա, ի՞նչ մարդ ա»։ Դուրսը, գաւթում ազատ ող էի ծծում՝ խոհերս դարձրած աստղազարդ երկինքը։ Գիշերուայ քամին խրճիթում վզվզում էր պատի մի կողմը փլած քարերի արանքից եւ դուռը ճրո-ճրո բաց ու խուփ անելով ուժգնութեամբ, հոտանքով խփում էր երեսիս։ — «Ի՞նչ եղաւ, ո՞ւր գնաց օտարական հայը, Աստուծոյ ղօնաղը», — հարցրեց հարսներին Մանուկը եւ դուրս գալով խրճիթից ձայնեց. — «Ներս համեցէ՛ք»։ Դեռ տուն չըմտած՝ հարցրի Մանուկին. — «Ինչո՞ւ ձեր խրճիթները այսչափ խեղճ են, ինչո՞ւ դուք էլ մարդավարի չէք ապրում»։ Սպասած հարցիս հակառակ պատասխան առայ Մանուկից. — «Մեզ ի՞նչ հարկաւոր են այն տեսակ տներ, որ թաւրիղի, Խօյի եւ Սալմաստի հարուստներն ունին։ մենք այսպէս ապրելուն սովոր ենք...» Ի՞նչ ասէ խեղճ հայը, մի կերպ համակերպած է իր վիճակին. անտարակոյս պարսիկ մահմետականութեան տխուր ազդեցութեան հետեւանքն էք դուք, ո՞վ ճակատագրային թմրութիւն, մեռելութիւն եւ անշարժութիւն։ Յաւալի է նկատել, որ պարսից իշխող ձեռքը, նրա բռնակալութեան կամայական տիրապետութիւնը, աւա՛ղ, շատ են փոխել Պարսկահայ ժողովրդեան բնաւորութիւնը։ Մինչ օտար ժողովուրդ կը սկսի բարեկեցիկ կեանք վարել, հողեր ընդարձակել, արտեր, այգիներ մշակել՝ հայը իր բնիկ հողի վրա խեղճութեան եւ չքաւորութեան մէջ կը մաշէ իր սիրտը, իր հոգին... Մարդու սիրտը մօրմօքում է եւ հոգին վըշտանում, երբ տեսնում է հայի գիւղը գետնափոր, անշուք խրճիթներից, որջերից բաղկացած, որոնց ծխնելոյզներից եթէ աթարի ծուխը իր կապուտակ գոյնով չը բարցրանայ դէպի վեր, ամենեւին կարծելու առիթ չըպիտի լինի թէ այնտեղ մարդկային շունչ, մարդկային շինութիւն կայ։ Ի՞նչ է Դարաշամբը, աղտոտութի՛ւն, խեղճութի՛ւն ամեն կողմ, — ուրիշ ոչինչ... «Համեցէ՛ք, ընթրենք», — ասեց Մանուկը եւ թեւիցս բռնած գիմաւորեց ինձ խրճիթի ներսը, դէպի գորգապատ թախտի բազմոցի կողմը։ Նստած ընթրում էինք ես, Մանուկը եւ իր

փոքրիկ զաւակները , իսկ տան հարսները բոլորած օջախի բուխարի շուրջը՝ կանգնել էին եւ մերթ աչքի տակով զննողական հայեացքներ էին դրում դէպի ինձ՝ իբրեւ անճանաչ եւ անծանօթ օտարական անձնաւորութեան վրա : Այդ գեղեցիկ սեռի , ինչպէս եւ ամբողջ Դարաշամբի կանանց զգեստների մէջ նմանութիւն գտայ Գողթնացոց եւ Ջուղայեցոց զգեստներին : Թուեց համառօտ նրանց զգեստների տարազը , զարդարանքը , եւն :

Գլխներին ծածկում են սպիտակ չաւրայ (1) , որը երբեմն ծառայում է նաեւ հովանոցի տեղ , երբ անձրեւային է լինում եղանակը : Այդ ժամանակ կանայք հովանոցի նման պարզում են այդ չաւրան եւ թրջուելուց պաշտպանվում : Չաւրայի ներքեւ երեւում է արծաթեայ չանգալով չարդաքը , որ փաթաթում են վզերին խառնածեւ : Ճակատներին կրում են նրկսանոցը՝ պճնադարդուած շար ի շար ոսկով , կա՛մ արծաթով , կա՛մ արծաթէ հին արժէքի դալթունանոց եւ արասանոց փողերով : Այտերի բարձրերի երկու կողմը , աջ եւ ձախ , ականջների բաց առաջին կողերին՝ չաւրայի եւ չարդաքի ծայրերն իրար մէջ ամրացրած են կապերով , ֆիւլիւլներով կամ գնձակներով : Թեւքերի վրա լայն քեզանիք՝ հիւլունք , սարւայ , դիւզնայ կամ կոնակ , բոլորն էլ ոսկի , արծաթ , բիւզմանդ եւ կամ հասարակ վարչաւ , եթէ կինը չքաւոր ընտանիքից է , բոլորովին տնանկ : Ծնօտները ծածկուած են չընսպասով՝ ճոթի որ եւ է յարմարաւոր տեսակով , իսկ քիթը , բերանները ֆընթկալներով՝ միշտ սպիտակ գոյնով : Վերջինը նշան է նրանց չըխօսկան լինելուն : Նահապետական հին սովորութեան համաձայն՝ ինչպէս Հայաստանի շատ գաւառներում , նոյնպէս եւ Դարաշամբ գիւղում , կանայք՝ բացի իրանց ամուսնու , զաւակների ու զրացուհիների հետ , չը պէտք է օտար տղամարդու , նոյն իսկ տեղօր կամ սկեսրարի (սկեւսուր) մօտ խօսեն , զրուցեն , որովհետեւ մեծի կամ կողմնակիների մօտ խօսելը «անհամեստութիւն» է : Մինչեւ տան հարսներին բան չը հարցնեն՝ իրաւունք չունին խօսելու : Տան հարսը պարտաւոր է ղօնադի մօտ էլ անխօս լինի , ծանր եւ համեստ պահի իրան . ո՛չ մի աւելորդ խօսք կամ ձայն չը պիտի լսուի նրա բերանից , նրա շրթունքներից առանց որ եւ է հարց առաջարկելու , իսկ հարցրած դէպքում ամօթխած , քաշուած դիւքով կամ երեսը կէս մին հակառակ կողմը շուր տուած՝ պիտի համեստաբար պատասխանի միայն ձեռքի զանազան նշանացի շարժումներով կամ գլխի խորհրդաւոր իշարաքներով՝ առանց լեզուի գործածութեան : Հիւ-

(1) Պարսկաստանում առհասարակ պարսիկ կանայք ծածկում են սեւ կամ փաթաթում կապոյտ սաւանով ու երեսները իռքեկդով քողարկած : Պարսկաստանում կանայք ման են գալիս երեսները ծածկ , նրանց զանազանելու համար պէտք է աչքի առաջ ունենալ չաւրայի գոյնը : Եթէ սպիտակ է՝ կը նշանակի կինը հայ է , եթէ սեւ՝ պարսիկ :

բասիրութեան չափազանցութիւնը եւ մեծերին յարգելը գիւղական-հա-
հապետական հայ առտնին-ընտանեկան կեանքի ամենագլխաւոր յատկա-
նիշն է։ Երբ ընթրիքի ժամանակ Մանուկին հարցրի թէ ինչո՞ւ հարս-
ները օջախի բուխարի շուրջը բոլորած՝ կանգնած են ոտի , չեն նըս-
տում , — պատասխանեց . — «Ականջդ կանչի՛ , Խրիմեան Հայրի՛կ , մի
գիշեր հիւր մնալով այս յարկի տակ , երբ նկատեց խեղճ գիւղական
հարսների գրութիւն , դու էլ նոյնը հարց տուիր ինձ , թէ «ինչո՞ւ
հարսներ կը կայնին , չեն նստիր . . . » — Մեր Դարաշամբի հարսներ ,
—ասեցի , — իրաւունք չունին նստելու , մինչեւ տան մեծը կամք չը-
տայ ու չը հրամայի . նրանք յետոյ կը նստեն եւ մի՛այն այն ժամանակ ,
երբ ծեր թէ հասակաւոր , ծանօթ թէ անծանօթ ներկայ եղող մարդը
կամ երիտասարդը արդէն նստած կը լինի : Հարսները , ինչպէս որ տան-
աէր կառավարիչ իշխանը , պիտի լաւ հասկանան , որ գիւղական հայի
տունը կայարան է եւ միշտ բաց պիտի լինի հիւրի համար : Հարսները
«ղօնաղ» ասելով պիտի հասկանան , որ Աստուծոյ պարգեւն է , Աստու-
ծոյ ողորմութիւնը ուստի պարտաւորուած հիւրերի առաջ նրանք
կանգնած , ձեռքերը կրծքերին խաչաձեւ դրած խոնարհութիւն , յար-
գա՛նք , քաղցր վարեցողութիւն պիտի ցոյց տան միշտ եւ միանգամայն
հաւեւսութեամբ տիպար հանդիսանան՝ առանց շաղակրատելու որ եւ է
աւելորդաբանութիւն , առանց դուրս գալու որոշեալ իրաւունքի սահ-
մանական որ եւ է կէտից Իրաւունքից դուրս եկող հարսներին
մենք «երես» չենք տայ , չենք պահի տան մէջ : Նշանակում է՝ այդ
խակ անվայելուչ հարսը մեղանշում է մեր նախահայրերի դոյնանից
(ժամանակ) սրբութեամբ դեռ մնացած աւանդական սովորութեան , պա-
տում է համեատութեան եւ ամօթխածութեան ֆօղը , վայր է ձգում
տան ղեծի պատիւը , օջախի անունը եւ ազնիւ հիւրի առաջ դայթակ-
ղութեան տիպ ներկայանում : Դարաշամբում չը կայ այդ տեսակին պատ-
կանող անառակ կին կամ հարս : Այստեղի կանայք , հարսներ եւ աղ-
ջըկերք ուրիշ արեւելեան ազգերի նման փակուած են տներում , շա-
տամակոտ են , աղատօրէն չեն շրջում գիւղի մէջ եւ թիֆլիզի , մանա-
ւանդ Հաւլարարի , թեթեւօլիկ կանանց նման չը գիտեն փողոցներում
արձակ համարձակ ման գալ եւ միմեանց հետ բարձրաձայն փնթփնթալ . .
Այստեղի կինարմատը շատ աշխատասէր է ու սովորն . նա շատ լաւ ճա-
նաչում է իր դործը , նա ամուսնու հաւատարիմ լծակից ընկերն է ,
նրա խորհրդակիցը եւ օգնականը՝ ամեն տեղ , ներսը , դուրսը , տա-
նը , դաշտում , աշխատանքի ժամանակ . . . — «Կեցցէ՛ Դարաշամբի
գիւղական կիներ , ամուսնութեան հաւատարիմ , որք բարի մայրեր կը
լինին եւ գեղեցիկ զաւակունք կը ծնանին : Մեր վանայ կողմերն ալ
հայ կիներն ու հարսներ շատ պարկեշտ , համեստ կ'երեսին : Երանի՛
այդ կիներուն , ափսո՛ս սակայն ասոնց ուսման բարեկրթութիւն եւ

կանոնաւոր դաստիարակութիւն կը պակսին» : Այդ էր Հայրիկի համառօտ , անպաճոյճ խօսքերը կանանց եւ հարսների մասին այս գիւղական խրճիթի յարկի տակ արտասանած . . . » Հայրիկի անունը լսելով , հետաքրքրութիւնից շարժուած , Մանուկից լսեցի , որ նա , Հայրիկը , դեռ վարդապետ եղած ժամանակ , ծպտեալ շորերի մէջ ծրարուած , մի գիշեր եկել է Տաճկահայաստանի կողմերից Սուրբ Ստեփաննոս Նախավկայի վանքը եւ գիշերելու ապաստան է խնդրել այնտեղի պորտաբոյժ անարժան վանահայրերից : Վերջինները չը ճանաչելով Հայրիկին՝ ժխտողական պատասխան են տուել , «տեղ չկայ» ասել են եւ փայտերով չարաչար վռնդել : Հայրիկը ճարահատուած դիմել է Դարաշամբ ծեր Մանուկին եւ սրա մօտ սիրով հիւրընկալութիւն դտել : Հետեւեալ օրը գնայլիս գրել է յուշատետրի մէջ հիւրասիրողի ազգ եւ անունը եւ ասել . «Նա խրիմեան Հայրիկն եմ , ինձի չեն ճանչնար , վանահայրերը Նախավկայում գիշերով անդ չը տունն ինձ , կերթամ Ռուսաստան , 'ի նկատի կառնեմ քեզի , Մանուկ ախպար , չեմ մոռնար ամենեւին քո հիւրասիրութեան երախտիք . . . » Հայրիկի հեռանալուց յետոյ՝ վանահայրերը ծեր Մանուկից երբ իմացել են բանի էութիւնը , շատ են ցաւեցել , որ գիշերով չեն հիւրասիրել պանդուխտ հալածականին , այն արժանաւոր հոգեւորականին , որ գիշեր-ցերեկ չէր դադարում աչքերից շարունակ աղի արտասուք կաթեցնել իւր հայրենիքի եւ տառապեալ ազգի խղճուկ վիճակը , ամենավատթար դրութիւնը տեսնելով . . .

Դարաշամբի կանանց մարմնի իրանի վրա քիկնոցաւեջֆուլ կայ նեղլիկ գօտի — գուշաղ կամ փօղարի շալ կամ արծաթեայ կամ բեհեզեայ : Զեռքերի երեսին ծածկած ալջակով կամ քեզանիֆով , իսկ ոտներին նախշունիկ եւ խառուտիկ բրդեայ չալ գուշպիք , որի գերիշխող գոյնը բնագունուած է առաւելապէս կարմիր : Գուլպաների վրա հագնում են կարմիր չուս կամ սաղորի յօշ՝ տակը նաւշած կամ պայտած : Դերիսն կամ միկրանան լինում է Շուխսի , Գարելինի եւ Պակրովի էժանագին մանաւանդ դաւամքեարի կոչուած կէս բութաւոր չիթերից . շատերը հագնում են արխաղոշի գարաւոր , ոմանք էլ , շատ քիչ բացառութեամբ , ֆաթիպա : Այնպէս որ կանանց հագուստների մէջ այնքան էլ միակերպութիւն չէ նկատվում , խառնուրդ է Գողթնացոց , Ծուղայեցոց եւ Ղարաբաղի մի մասի — Շուշեցոց զգեստներին : Այս է , ահա՛ , Դարաշամբի հայ կնոջ բոլոր դարդը ու զարդարանքը : Գալով Դարաշամբի տղամարդկանց , պէտք է ասել՝ ընդհանրապէս սրանց հագուստների մէջ դրեթէ միակերպութիւն է նկատվում . հագնում են ոչխարի բրդից տանը պատրաստած «տրիագործ» չալէ չուխալ , մահուղից , մաւի դիմիկիտօնից , կանաչ-սեւ դատաքներից եւ կամ ուրիշ հասարակ կտորներից արխաղոշի , չիթից , կտաւից կամ կարմիր շիւայից շաքիկ , լայն փոխկով շալվար (անդրավարտիկ) մէջքները կամ բաց կամ քոխկաւոր քամար , գլխներին

ծածկած հասարակ մորթից գդակներ : Օրինաւոր կօշիկ սրանց համար պատ է եւ հազուադիւտ , ոտնամանները *srebri*ներ են կամ չարշխներ : Կերած հացի տեսակներն է լաւաշ եւ «բոքոն» կոչուած հասա տոշիկ կոլորիկ հաց : Կերակուրները — զոխ , բոխ , մախոխ , թթու քալամ , ֆըշովի (փլաւի մի տեսակը՝ եփուած ձիթով կորկոտից , ձաւարից կամ հասարակ բրնձից) չըխրքւնայ , դաւաւրնայ , կաթ , մածուն , թան , ճոփ , միս եւ այլն . . . Շաբաթը մի եւ հազիւ է պատահում երկու անգամ , որ միս գործ անեն , այն էլ որսի : Արաքսի եւ Նախավկայի շրջապատող բարձր լեռները լիքն են էրէներով , նապաստակներով , վայրի այծեամաներով : Դարաշամբի երիտասարդները միշտ սովորութեան համաձայն , առաւօտեան դեռ ծէգը չը բացուած , չախմախաւոր թուանքներով բարձրանում են այդ լեռների գագաթները եւ ողջ օրը թափառելով այնտեղերում որս անում : Երեկոյեան սպանած կաքաւներով , ջէյրաներով (եղջերու) այծեամիներով եւ նապաստակներով վերադառնում են գիւղը այն նապաստակով , որ հետեւեալ օրը որսորդական նոյն արշաւանքը սկսեն : Վանքում նոյնպէս աշխարհական Սարգիս վանահայրը եւ ծառաները , բացի սովորական կաթ եւ մածուն կերակուր ունենալուց , ապրում են եւ որսի մսով : Երբեմն , որսի անյաջող ժամանակ , միսը , ինչպէս եւ ուրիշ անհրաժեշտ կենսական մթերքներ , որոնք չեն ճարվում վանքում եւ Դարաշամբում , բերում են Զուլֆայից : Դարաշամբի բնակիչներն բնականուր առմամբ , բացի որսորդական ազատ զբօսավայր պարապմունքը , պարապում են եւ երկրագործութեամբ , երբեմն էլ խաշնարածութեամբ : Նախավկայի արեւմտահարաւային կողմում , Արաքսի ափին , մօտ 2 վերսա հեռաւորութեան վրա է գտնվում Դարաշամբը : Սա վանքապատկան գիւղ է , ունի միայն 21 տուն բնակիչ , որոնք զուտ հայեր են եւ կառավարվում են վանքի հողերով : Դրանք հնումն եղել են գաղթական ժողովուրդ . Շահ-Աբբասի բարբարոսութեան ժամանակ գաղթելով Հին-Զուլֆայից՝ եկել են այդտեղ բնակութիւն հաստատել : Պատմում են , որ Դարաշամբը 700 տուն բնակիչ է ունեցել , բայց Շահ-Աբբասի աւերումներից մնացել է 21 տուն բնակիչ միայն : Մինչեւ այժմ տեղ-տեղ երեւում են փլատակ հին շինութիւնների հետքեր եւ քարերի ահագին կոյտեր : Ահա՛ թէ ինչու այնչափ խղճուկ են մնացել Դարաշամբցիների խրճիթները , որոնց մասին մի քիչ վերելում ակնարկեցի Մանուկին՝ դեռ ընթրիքի համար հիւրընկալութեան «գահլիճը» չը մտած : Նահապետական հին սովորութիւններ , նախապարապմունքներ , աւանդութիւններ տակաւին տիրում են այդ գիւղում : Դարաշամբի գիւղացիները , բառի բուն նշանակութեամբ , աղէտ են . «այլը-բէն»-ի հօտն անգամ առած չեն : Ամբողջ գիւղում մի գրագէտ մարդ չեա գտնել , բոլորն էլ զուրկ են գրից , ուսումից : Շատ ժամանակից ՚ի վեր քահանայ չունին ամենեւեւին : — «Մի՞ թէ ձեր մէջ կարգացող չկայ» , — հարցրի գիւղացիներին՝

Ծեր Մանուկի հետ հետեւեալ օրը գիւղի մէջ պատելով : — «Մենք ռա-
հաք , ռամիկ մարդիկ ենք , չենք հասկանում ի՞նչ բան է ուսումը ,
ո՞րտեղից կարդալ իմանանք» : — Մինչեւ ե՞րբ , դուք՝ գիւղացիներ
դարեւրի ընթացքում քարացած միաք աւանդական անշարժութեան մէջ ,
լոյսից եւ գիտակցութիւնից հեռու , վերջապէս ե՞րբ պիտի հասկանաք ,
որ դուք Աստուծոյ բանական արարածներ էք , ունէք սիրտ , հոգի ,
խիղճ , զգացմունք , միտք , մտածելու եղանակ , պիտի ջոկնուէք-զա-
նազանուէք անասուններից եւ չը վարել այսպէս , ուսումից դուրկ ,
անասնական-բուսական կեանք : Լո՛յս , Լո՛յս է միայն հարկաւոր ձեզ ,
որ թափանցի ձեր ներքին տգիտութեան մութ աշխարհը եւ այնտեղ
տիրած թշուառութեան կոպիտ , կարծրացած , յուսահատ եւ պաղած
սրտերը յղկէ , կոկէ , գեղեցկացնէ եւ նրանց վրա տեղացած մռայլ
մշուշապատ ամպն ու խաւարը փարատի : Բայց ո՞վ կարող է այդ արդա-
հատելի , աղաղակող եւ համատարած թշուառութեան կամ տգիտութեան
առաջն առնել : Նա՛ , որ ընդունում է խղճի ազատ գաղափարը , հասա-
րակական կեանքի իտէալը , նա՛ , որ անձնուրաց է համաշխարհային
երջանկութիւնը զոհաբերող , որ համարում է իր գոյութիւնը որպէս
գրաւական ժողովրդի , առաջադիմութեան գործի , փրկանք եւ օգնու-
թիւն շատերի-ընդհանրութեան շահերի , կարիքների եւ պահանջների՝
անխուսափելի դժբաղդութեան մօմենտներում , նա՛ , որ կատարելա-
պէս ըմբռնում է այն միտքը թէ «մէկը չափի համար» , — ահա՛ թէ ո՞վ
պիտի մօնէ գիւղական խուլ անկիւնը , այդ մութ անջրպետ վայրը ,
որ լուսաւոր կենտրոններից հեռու , մեն-մենակ ընկած է ջրերով , սա-
րերով , ձորերով բաժանուած եւ աշխարհից կտրուած , եւ գնայ այն ժու-
ղովրդի մէջ ապրի , որ խեղդուած փթում է անփոյթութեան եւ ագիտու-
թեան խաւար սաղմերի մէջ . . . — «Ո՛ւր են ձեր վարժապետը , ուսում-
նարանը , եկեղեցին , քահանան , տիրացուն , ժամասացութիւնը» ,
դարձեալ դիմում եմ ՏԱՆԱՐ գիւղացիներին : Նրանց վայր՝ ի վերոյ պատ-
մածներից իմանում եմ եւ ցաւում , որ Նախավկայի վանքը խղճուկ վի-
ճակի մէջ է մնացել չնորհիւ ազան , ծոյլ , անարժան վանահայրերի ,
որոնք կարողացել են վանքին պատկանող Դարաշամբի բնակիչներին
խաբել ու , փոխանակ վանքի շահերը պաշտպանելու , պատճառ են ե-
ղել վանքի , նաեւ գիւղի յետադիմութեան : Գիւղացիք մեծ անէծքներով
ու նզովքներով էին յիշում Թաղէոս Առիւծեան արեղային (1) եւ Վահան

(1) Արաքսի ափին , Ռուսաց հողի վրա , Դարաշամբի դիմաց , սա-
րերի յետեւում Աստապատ գիւղի մօտ գանւսղ կարմիր վանքի վանա-
հայրը : Դարաշամբցիք կնունք , մկրտութիւն , հարսանիք կամ թէ մե-
ռել ունեցած ժամանակ , երբ գիւղը եւ Նախավկայի վանքը թափուր է
եղել քահանայից եւ վարդապետից , դիմել են Առիւծեանցին , որը անց-
նելով Արաքսից՝ կատարելիս է եղել գիւղացոց խնդիրները : Շատ ան-
գամ մեռելները մնացել են շաբաթներով անթաղի եւ որովհետեւ երբեմն

վարդապետին (1), որոնք ինչ խաղեր ասես՝ որ չեն կատարել «կղզիացած» նախավկայի վանքում, խուլ ձորի մէջ եւ Դարաշամբում, որ աշխարհէ անյայտ խաւարի... 'ի վերջոյ ցանկութիւն յայտնեցի այցելել Դարաշամբի եկեղեցուն։ Փոքրիկ, նեղ եւ անդուռն քարէ ծակսից հազիւ կարողացայ մի քանի գիւղացիների հետ ներս մտնել այնտեղ։ 'նչ եկեղեցի մի անդանդակատուն խարխուլ անկիւն, փայտէ, կիսաքանդ բեմ, այնտեղ մի քանի հնամաշ գզգզուած աւետարաններ, սաղմոսներ՝ թռչի, ցեցի մէջ կորած, մի կողմը ոչխարի հօտը նսաած որոճալիս, միւս կողմը պծած անասունների կերակուրը — դարմանայարդ․ ծղնոցներ... մի խօսքով դժոխք կարծեցի, դուրս եկայ իսկոյն եւ խելագարութիւնից չը գիտէի ինչ անել։ — «Տարէ՛ք ինձ նախավկայի վանքը», — համբերութիւնից դուրս գալով խնդրեցի կանգնած գիւղացիներին։ Ծեր Մանուկի հետ երկու բարձրահասակ գիւղացի ինձ առաջնորդեցին դէպի վանքը...

ԳՐԻԳՈՐ ԲԱԼԱՍԵԱՆՑ

ԵՐԿՈՒ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴԻ ԵՒ ԱՄԱՆՈՎ ԹԱՆ

Կարնոյ լեռնադաշտին մէջ երկու ուղեւորք ճամբորդելով՝ կը հասնին գեղացւոյ մը արան․ այս վերջինս 'ի նշան հիւրասիրութեան ամանով թան կը դնէ առջեւին։ Եւ որովհետեւ միակ մէկ դգալ պատրաստ ունէր, վէճ կը ծագի թէ ո՛վ պիտի սկսի նախ ճաշակել այն թանէն։ Իսկոյն միաձայն հաւանութեամբ կ'որոշեն որ՝ ով որ կարենայ ափ յափոյ ոտանաւորով մը նոյն դաշտին վրայ իզած գիւղերէն գոնէ տասներկուքն յիշել, պիտի գործածէ միակ դգալն եւ թանէն վայելէ։ Յանկարծ իրենց մէջէն ամենէն չարածնին հետեւեալ յանգաւոր տողերն հիւսեց։

Ահա՛ դիմացդ Կաղտառիճ,
Կէղ եւ Դըմէիկ, Սընկառիճ,
Էրչիկ, Փըրչիկ, Էմբէճիկ,
Ճինիս, Բըրդոնք, Դէվըրդճիկ,
Նաեւ Աղուէր, Աղաւեր․
Պարո՛ն դըգալն ասդին բե՛ր։

Զայս ըսելով թանն ամբողջովին լափեց լմնցուց։

Յ. Վ. Մ.

Առիւծեանցը առարկել է․ «Ես չեմ գալ, փող քիչ էք տալիս, ժամ ասելիս ձեր սիրուն կանայք չեն դալիս, այլ միայն տղամարդիկ...»

(1) Սա գործել է յայտնի ղեղծումներ նախավկայի վանքում, որտեղից մի անգամ կաթողիկոսի հրահանգով կանչուեցաւ Էջմիածին քննութեան համար։